

Globalizáció és lokalizáció az egészségügyben

Elméleti keretek és definíciók

A globalizációt számos szerző a gazdasági folyamatok globalizálódásával, nemzetköziesülésével azonosítja. Ezt az elemet hangsúlyozza az IMF 1995-ös definíciója is, mely szerint a globalizáció *„az országok világszerte egyre növekvő gazdasági függősége, a javak és szolgáltatások termelésének, a nemzetközi tőkeáramlásnak, valamint az egyre gyorsabban fejlődő technológia terjedésének köszönhetően.”*

Harris 1993-as megfogalmazása is a javak és szolgáltatások gyártásának, forgalmazásának és marketingjének nemzetköziesülését hangsúlyozza. Kiemeli ugyanakkor, hogy a folyamatban legfontosabb aktorként megjelenő multinacionális vállalatok, a szolgáltatások nemzetköziesülése, a bér munka természetében bekövetkező változások, az információtechnológia kialakulása olyan új jelenségei a gazdaságnak, amelynek alapján a globalizáció egy új korszakként definiálható (Harris, 1993).

Hirst és **Thompson** történeti szempontú elemzése „nemzetközi” és „globalizált” gazdaságról beszél. Miközben az első modell esetében a gazdasági tranzakciók jól körülhatárolható, nemzeti alapon szerveződött egységek között zajlottak le, még a XX. század első felében is, addig a jelenlegi gazdaságot globális termelési és piaci kapcsolatok jellemzik, amelyek teljesen átlépték a nemzeti határokat. Nemzetközi módon működő vállalatok valóban transznacionálissá vagy multinacionálissá váltak, hiszen elveszítették kötődésüket az eredeti anyaországgal, és egy nemzetközileg is rendkívül mobil tőke felett rendelkeznek (Hirst-Thompson, 1996).

A neo-marxista szakirodalom is döntően a gazdaság nemzetközivé válását hangsúlyozza. Tipikus jellemzőinek a külföldi tőke- és portfólió befektetések, a multinacionális vállalatok és a különböző tőzsdéket átszövő „repülő tőke” tekinthető. A globalizálódó gazdaság fő jellemzője, hogy akadálytalanul lépheti át a nemzeti határokat.

Ohmae elemzésében is a gazdasági fejlődés a döntő faktor. A termelés új elemének tekinthető a tőke és az információ szabad áramlása, valamint a fogyasztói preferenciák nemzetközi konvergenciája. A „négy I” világában (industry, investment, individuals and information)¹ élünk, amelyben eltűntek a határok, amelyben a nemzetállam fikcióvá vált, és amelyben a politikusok elveszítették hatalmukat (Ohmae, 1995).

Simai Mihály a nemzetköziesülés fogalmából kiindulva két folyamatot lát jellemzőnek, egyrészt a globalizálódást, másrészt a transznacionalizálódást. Az első esetben a világgazdaság liberalizációja és a nemzetközi kapcsolatok növekedése figyelhető meg, a

¹ Ipar, befektetés, individuum és információ.

másik folyamatra a globális pénzpiac és a transznacionális vállalatok kialakulása a jellemző (Simai, 1997). **Tóth László** és **Borbély József** elemzéseinek kiinduló pontja a 70-es évek gazdasági változásai. A nemzetköziesülés folyamatában a globalizáció egy új korszak, amelynek eredményeként egy olyan új „világegész” jött létre, amelyben a világrendszer egyes alrendszerei közötti kölcsönhatás olyan mértékűvé vált, hogy az egyikben bekövetkező változás maradandó változásokat eredményezhet a rendszer egészében (Borbély, 1996).

Árva László és **Diczházi Bertalan** is a gazdasági élet új korszakának tartják a globalizáció korszakát. Elemzésükben az elmúlt évtizedek nemzetköziesülése egy „elő-vagy preglobalizációnak” fogható fel, hiszen nemsokára egy olyan korszakhoz érkezünk, amelyben a nemzetközi termelési kapacitások felét nem nemzeti, hanem nemzetközileg bejegyzett cégek fogják irányítani. Egy másik jellemzője az új gazdaságnak, hogy a kulturális javakat a vállalatok és tulajdonosok egyre kisebb köre állítja elő (Árva-Diczházi, 1998).

Ez a megfogalmazás már átvezet a globalizáció definícióinak egy másik csoportjához, melyben a gazdaság továbbra is központi szerepet játszik, a fogalmak azonban újabb dimenziókkal gazdagodnak. **Soros György** elemzésének középpontjában a tőke korlátlan nemzetközi áramlása áll. Ez a tőke napjainkban privilegizált helyzetet élvez, átlépi a nemzeti határokat, jelentősen befolyásolva nemcsak a világ, hanem az egyes nemzetek gazdaságát. A globális pénzpiacokat ma már sem nemzeti, sem nemzetközi intézmények nem képesek irányítani. A globális gazdaság fejlődését azonban nem követte a társadalom, a politika, vagy a jóléti rendszerek fejlődése, hiszen mindezek még napjainkban is nemzeti keretek között működnek. Léteznek ugyan nemzetközi törvények és intézmények, ezek azonban nem elég erősek ahhoz, hogy a gazdaság, vagy az egyes társadalmak problémáit megoldják. A globális gazdaság csak egyes funkciók ellátására képes, amivel már társadalmi funkciókat veszélyeztet. Következésképpen bukásra van ítélve, ez a bukás azonban kiszámíthatatlan, és ezért világméretű katasztrófát okozhat (Soros, 1999).

A hatalom, pontosabban a gazdaság weberi értelemben vett politikai hatalommá való átalakulása áll **Korten** munkáinak középpontjában. A globális kapitalizmus nemcsak a kommunizmust győzte le, hanem a piacot és a demokráciát is. A gazdasági globalizáció ugyanis kiveszi a hatalmat a jóléért felelős kormányok kezéből, s átadja azt egy maroknyi transznacionális vállalat és nemzetközi intézmény kezébe, melyek egyetlen célja a rövidtávú nyereség. Ez a folyamat egy kis elit számára biztosít egy erőteljesen koncentrált gazdasági és politikai hatalmat (Korten, 1995).

Az új globális elit kialakulását vizsgálja **Vass Csaba**. Tagjai között találjuk a transznacionális vállalatok vezetőit, menedzsereit, vezető beosztású alkalmazottait és részvényeseit. Idesorolhatók azonban olyan politikusok, tudósok, újságírók és „médiaguruk” is, melyek a globalizáció ideológiájának kimunkálásában vesznek részt, s éppen ezért az új gazdasági rendszer fenntartása és megerősítése létérdekük (Vass, 1997).

Pierre Bourdieu számára a vállalatok szimbolikus hatalma a legveszélyesebb. A globalizáció az imperializmus új szakasza, amely a gazdasági, kulturális és jogi imperializmus egymástól ma már nem elválasztható hatásait jelenti. Ez a rendszer ma már egy önálló

civilizációnak tekinthető, amely hatással van a környezetre, a lokális kultúrákra és szociális rendszerekre. Ez az új, öntörvényű civilizáció eddigi civilizációs folyamatainkat veszélyezteti (Bourdieu, 1997).

Gregor Walter a globalizáció fogalma helyett a denacionalizáció definícióját ajánlja. Ennek lényege, hogy az emberi interakciók átlépik a nemzetállam határait, s egy olyan átfogó folyamattá válnak, amely korántsem csak gazdasági folyamatként jellemezhető, átfogja a kommunikáció, a biztonság, a környezetvédelem és a mobilitás szféráit (Walter, 1997).

Ez a megfogalmazás vezet át a globalizáció definícióinak egy következő csoportjához, melyek a kulturális, vagy politikai aspektusokat emelik ki. Közös jellemzőjük, hogy igyekeznek multidimenzionális módon megközelíteni napjaink folyamatait.

Ágh Attila a globalizáció öt dimenzióját különbözteti meg. Az első a globális gazdaságé, amelyre a monetáris rendszerek és a transznacionális vállalatok jellemzőek. A második dimenzió a kommunikációs rendszerek fejlődését takarja. Ezek a rendszerek ugyanis meggyorsítják a közös standardok és modellek elterjesztését és átvételét. A harmadik dimenzió a nemzetközi intézmények mind vertikálisan, mind horizontálisan megfigyelhető kiterjedése, főleg a biztonság, a természetvédelem és a jog területén. A negyedik dimenzió a komparatív politikaelmélet területe, amely a globalizáció által generált modellek és standardok átvételét vizsgálja. Az ötödik terület pedig a közösségi politika, amely globális szinten is működhet (Ágh, 1997).

Robertson, Held, McGrew és **Lewis** elemzései is a globalizáció sokoldalúságát hangsúlyozzák. A globalizáció egy univerzális folyamat, mely a nemzetközi kapcsolatok sokszínűségét hívta életre, új interakciós folyamatokat elindítva. Egyre több területen lépi át az emberi kommunikáció a nemzeti határokat, kevésbé kötődve ezzel a lokalitáshoz, ugyanakkor a világot, mint egységet megfogalmazva.

Ulrich Beck egy 1997-es elemzésében különbséget tesz globalizmus, globalitás és globalizáció között. Globalizmus alatt a neoliberalizmus, azaz a világpiac hatalmának ideológiája értendő. A globalitás fogalma arra utal, hogy már régen egy olyan világtársadalomban élünk, amelyben a le(él)zárható terek elképzelése fiktív válnak. A globalizáció pedig egy folyamat, amelyet a maga sokoldalúságában empirikusan is vizsgálni kell, figyelmet szentelve a lokalitásnak is, hiszen az fel is értékelődhet ebben a folyamatban (Beck, 1997).

Segesváry Victor definíciójában is kiemelt hangsúlyt kap az ideológiai elem. *„A globalizáció a késői modernitás uralkodó ideológiájának fő tétele.”* S bár ez az ideológia pozitív jövőképet kínál, a késői modernitás kora a modern civilizációs világ összeomlása. *„A globalizáció nem más, mint a késői modernitás nyugati civilizációja elveinek az egész világra való kiterjesztése, olyan kulturális jelenség globalizálása, amelynek belső ellentmondásai mára már teljesen nyilvánvalóvá váltak, s amelyeknek belső összefüggései – a racionalitás, a piac gazdasági logikája és a demokratikus politikai rendszer között – eltűntek...a globalizáció teljesen a modernitás elmaradhatatlan koncepciójára, az univerzalizmusra utal, de általános érvényű univerzalizáció helyett a nyugati világnézet univerzalizáció tételét célozza meg.”* (Segesváry, 1997: 3-4).

Ez az új univerzalizáció a mindennapok életvilágát, az esztétikai közvetítői médiumok funkcióit veszélyezteti, **Axel Honneth** megfogalmazásában. A kultúra, a kultúratermelés

ugyanis egyre erőteljesebben épül be a gazdasági értékesítési folyamatokba, ami veszélyezteti a kultúra integrációs funkcióit (Honnet, 1994). A globalizáció kultúrájának négy „arcát” mutatja be **Peter L. Berger**. Ő is olyan veszélyekre hívja fel a figyelmet, amely a kultúrák homogenizációjához és vulgarizálásához vezethetnek. A négy kultúra elemei a globális üzleti kultúra, melyet az évenkénti csúcstalálkozó miatt „Davos-kultúrának” is neveznek, egy globális intellektuális kultúra, a „McWorld-kultúra”, és az evangélikus protestantizmus nemzeti határokat átlépő kulturális forradalma.

A „Davos-kultúra” a nemzetközi üzleti élet kultúrája, képviselői a tőzsdék, a komputer-technológia és a mobiltelefonok szakértői, akik csak angolul kommunikálnak, s egy egységes divatot követnek. A globális intellektuális kultúra képviselői döntően a davosi kultúrát támadják, különösen, ha feminizmusról, vagy környezetvédelemről beszélnek. Képviselői nemzetközi szervezetek, az ENSZ, vagy tagszervezetei, illetve számos non-profit szervezet.²

A „McWorld-kultúra” a legveszélyesebb Berger értelmezésében, esetében ugyanis már egy kialakult homogenizációról beszélhetünk. Idetartoznak a futószalagon gyártott hollywood-i filmek és tévésorozatok, vagy a popüzlet termékei (Berger, 1998).

A fentiekben röviden bemutatott definíciókkal szöges ellentétben állnak azok a csoportok, amelyek vagy tagadják a globalizáció létét, vagy egyértelműen pozitív folyamatként értelmezik azt. Már az előző definíciók esetében is lehetett számos normatív megfogalmazással, érveléssel találkozni, melyek sok esetben a globalizációs folyamatok negatív hatásait emelték ki. Ezért is érdemes röviden áttekinteni a globalizációt tagadó, illetve az azt támogató megfogalmazásokat. Hirst és Thompson szerint a világkereskedelem csak meghatározott régiók között folyik. Az Európai Unió tagországai is döntően egymással kereskednek, adataik nem támasztják alá egy globális gazdasági rendszer létezését (Hirst-Thompson, 1996). **Schmidt** történelmi elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a globalizáció nem új jelenség, hiszen a kereskedelem és befektetés már korábban szabad tevékenységek voltak (Schmidt, 1998).

A globalizációt pozitív folyamatként értelmező megfogalmazások közül érdemes néhány jellemző példát említeni.

Peter Gillies a *Die Welt* 1997 szeptember 30-i vezércikkében, a *Globalizáció traumája* című írásában a következőképpen fogalmaz:

„A nyugat csúcstechnológiája nem fenyegeti a világ más részeit, hanem lehetőséget kínál a jóléthez. Hiszen ha egy német bank cégtábláját egy indiai vállalkozó szállítja, ha távol-keleti munkások nyugati CD-romokat készítenek, az olcsó munkaerővel rendelkező országok megragadhatják azt a lehetőséget, amit csak az új világrennd kínál számukra: a szegénységből való kiemelkedést. A globalizáció nem a kilencvenes évek kitalációja, hanem egy évszázados fejlődés. Selyem és fűszerek, nyersanyag és technika, számítógép és szolgáltatások – folyamatosan konkurenciával fenyegettek, az új ötletek régi struktúrákat romboltak szét és innovációt teremtettek. Ennek a változásnak a fájdalmassága nem feledtetheti azt a tapasztalatot, hogy gyártók és vásárlók, üzletemberek és kereskedők, pol-

² Számos civilszervezet vált globálissá az utóbbi évtizedekben. Ilyen pl. a Greenpeace, a World Wildlife Fund, vagy az Amnesty International.

gárok és fogyasztók mindannyian és folyamatosan tesznek szert a jólétre. A globalizáció új piacokat teremtett és kiszélesítette a régiókat. Folyamatosan teljesítményt és ötleteket kíván. Ezért viszont a jutalma is nagyhatású.”

Peter Schwartz és **Peter Leyden** szintén 1997-ben publikálták tanulmányukat az amerikai „Wired” magazinban, „Nyakunkon az aranykor” címmel.³ Bevezetőjükben így írnak a globalizáció korszakáról: „Olyan világméretű gazdasági fellendülés kezdeteinek vagyunk a tanúi, amilyent ember még sohasem látott. Máris elkezdődött az a hosszú távú, tartós növekedés, amely szó, illetve szám szerint több milliárd embert érint. Egy 25 éves periódus kezdeti szakaszában vagyunk, amelynek során a gazdaság oly rohamos növekedésnek indul, hogy megszünteti a szegénység látszólag leküzdhetetlen problémáját is, és feloldja az összes létező feszültséget szerte a világon. Mi több, még a környezetünket sem teszi teljesen tönkre.” (Schwartz-Leyden, 1998: 3).

Peter Martin, a Financial Times kiadója is a globalizációban találja meg mindazt a jót, ami csak történhet velünk. A „Le Monde Diplomatique” számára készült, „A globalizáció erkölcsé” című írásában leszögezi, hogy a globalizáció a szabad piacot jelenti, ami megegyezik a szabadsággal és a jóléttel. Nem lehet csak a globalizáció gazdasági aspektusait nézni, hanem mélyebben meg kell vizsgálni a globalizáció erkölcsi jelentőségét. Eszerint „az eddig marginalizált társadalmak felgyorsult integrációja a legjobb, ami valaha is történt a háború utáni generációk életében.” A globalizáció nem a bürokratikus elitek, vagy a gazdagabb és szegényebb régiók közötti „rossz együttműködés”, hanem a határok átlépésével egy „valódi együttműködést valósít meg társadalmak és kultúrák között”. A globalizációnak köszönhetően megbukott a szovjet birodalom, és még Kína is a megfelelő pályára állt rá. És mivel a globalizáció egy „különlegesen pozitív folyamat”, amelyik „az emberek boldogságát javítja”, minden a globalizációs folyamatot érintő kritika „mélységesen erkölcstelen”.

Guy de Jouquieres, szintén a Financial Times munkatársa, sem kétli, hogy a globalizáció egy pozitív folyamat. Problémaként azt fogalmazza meg, hogy ez a gazdasági reform még igen sok országban nem kezdődött meg. Ez azért tragikus, mert ezen országok kormányai ezzel a fejlődést negligálják, s kizárják népeiket a világszintű gazdasági fejlődésből. Ilyen országok pl. Kuba, Irak, Irán vagy Észak-Korea. (Le Monde Diplomatique, 1997. 5. 7.)

A globalizáció sokszor érték- és normaterhelt definíciói után praktikus megvizsgálni a folyamat egyes jellemzőit, döntően a szociális szféra szempontjából. Mindehhez szemügyre kell venni a gazdaságban zajló folyamatokat, valamint a foglalkoztatásra, jövedelmi helyzetre és a szociális ellátórendszerekre gyakorolt hatásaikat.

A gazdasági globalizáció egyes jellemzői

A gazdaság globalizációját, némi leegyszerűsítéssel, úgy fogalmazhatnánk meg, mint a tőke és a gazdasági alrendszer nemzetközi emancipációját, amely lerázta magáról a politika és a nemzetállam béklyóját. Empirikusan is megragadható tények azt igazolják,

³ A tanulmány magyarul a 2000 című folyóirat 1998. januári számában olvasható.

hogyan ez a folyamat a nyolcvanas évek elejétől, közepétől gyorsult fel. Legfontosabb aktorai és jellemzői a multinacionális társaságok, a külföldi direkt és portfólió befektetések, a pénz virtualizációja, azaz a „repülő tőke” kialakulása.

Ezt a folyamatot segítette elő a nemzetközi politika is. A gazdasági globalizáció keretfeltételeit ugyanis a harmincas évek világválsága után kialakított keynesi gazdaságpolitika konzekvens felszámolása teremtette meg. Az első lépést ezen az úton az az 1971-es nixon-i döntés jelentette, mely liberalizálta a pénzüpiacokat. A GATT keretén belül folytatott tárgyalások a nemzetközi áruforgalmat akadályozó szabályzók leépítését jelentették. Létrejöttek azok a nemzetközi intézmények, melyek a gazdaság nemzetköziesülését szolgálták és szolgálják (G7, OECD, Világbank, IMF stb.). A szabályzók eltörlése, a világgazdaság liberalizációja eredményezte, hogy a globalizálódó gazdaság a nyolcvanas évek közepe óta egyre erőteljesebb növekedésnek indult.

A külföldi tőkeberuházások mértéke világszinten 1980 és 2006 között közel százszorosára növekedett. A dinamikus növekedést ugyan megtörte a 2001 szeptemberi mélyrejtés, ami után a nemzetközi befektetők elbizonytalanodtak, az évtized közepétől azonban újabb, szinte ugrásszerű növekedés tapasztalható, amely 2006-ra újra átlépte az évi 1000 milliárd dollárt. A legjelentősebb beruházók az USA-ból, Japánból és Nyugat-Európából érkeznek.

A külföldi tőkeberuházások alakulása a világban, 1970–2006. (milliárd USD)

1970	1980	1985	1988	1989	1990	1995	1996	1999	2000	2001	2005	2006
12	47	63	168	213	243	317	349	865	1400	800	1000	1306

(Forrás: *World Investment Report 2007. UNCTAD*)

A beruházások azonban sok esetben korántsem globálisak, döntően az említett három nagy régióra koncentrálnak. A triádok hegemoniáját további adatok is alátámasztják. A kilencvenes évek elején ők produkálták a világ teljes termelésének 73%-át. 1995-ben ezek a befektetések 2.6 billió dollár értéket képviseltek, amely a korai nyolcvanas évekhez viszonyítva a befektetések megötszöröződését jelentik. Ez a Világbank becslése szerint meghaladja a világ teljes exportját. A triádrégiókban lakik a világ lakosságának 17%-a (Schulten, 1992.; *Global Economic Prospects*, 1995). A régiók öt legfejlettebb országa (Franciaország, Németország, Japán, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok) 1987 és 1990 között megnégyszerezte külföldi direktbefektetéseit. Ez az öt ország rendelkezik a világ teljes tőkeexportjának 62%-ával.

Mindemellett, egyre erőteljesebb protekcionizmus is megfigyelhető, amelynek lényege, hogy a nem triádrégiókból érkező importot folyamatosan leépítik. Ez az új merkantilizmus okozza, hogy miközben 1980-ban a harmadik világ részesedése a világ exportjából még 29% volt, addig 1990-re ez a részarány 23%-ra csökkent. Hasonló a helyzet a fejlődő országokat vizsgálva is. Eltekintve a ma már kicsit fogatlan tigrisektől a fejlődő országok részesedése a világ ipari termeléséből az elmúlt évtizedben 11%-ról 6%-ra csökkent (Langhammer, 1993). A ma még mindig, erőteljes eufémizmussal, fejlődőnek nevezett országok

hátránya jelentősen nőtt, hatvanöt százalékuk esetében drasztikus mértékben. Mindössze 15%-uk tudott javítani valamelyest korábbi helyzetén (Árva, 1998).

A világgazdaság egyik kvantitatív és kvalitatív is új jelensége a transznacionális vállalatok létrejötte, illetve rohamos terjeszkedése. A külföldi befektetések vizsgálatának egyik konklúziója, hogy a legfejlettebb régiókban az újonnan létrehozott értékek 50–60 százaléka ma már nem nemzeti vállalatoktól származik. Az egyre erőteljesebb koncentráció a transznacionális vállalatok fejlődésénél is tetten érhető. A világ teljes termelésének egy harmada tőlük származik, a világkereskedelem 30% – a transznacionális vállalatok között bonyolódik le (Gück, 1995). A világ éves külföldi befektetéseinek fele a transznacionális vállalatok egy százalékától származik (Árva, 1998: 21). Már a nyolcvanas évek végén a 600 legnagyobb transznacionális vállalat produkálta a világ termelésének egynegyedét. Ezek a vállalatok a világ gazdaságilag aktív lakosságának három százalékát foglalkoztatják. Becslések szerint a kb. 40 000 transznacionális anyavállalat, illetve ezek 200 000 külföldi leányvállalata világszerte hozzávetőlegesen 73 millió embert foglalkoztat. Ebből 61 milliót a fejlett országokban, 12 milliót pedig a harmadik világ országaiban.

Négy-öt vállalat kontrollálja az autópiacon 58%-át, a repülőgépipar 50–55%-át, de ugyanez a helyzet az informáciotechnológia, az elektronika, az olajipar területén is. Ez a koncentráció, amely a szabad verseny szöszetételt még a nyelvhasználatból is kiirtja, már a kilencvenes évek terméke.

Vissi Ferenc azt a piaci formát, amikor néhány cég dönti el, hogy mi történik az adott termékek egész világpiacán, globális oligopóliumnak nevezi (Vissi, 1995). Az oligopóliumok döntően két formában jönnek létre. Egyrészt a kisebb, nagyobb konkurens cégek felvásárlásával, másrészt a nagyok összeolvadásával, fúzióival.⁴

A globális oligopóliumok létrejötte nem véletlen folyamat. Mivel a nemzetközi tőke ma még nehezen találja az utat dél és kelet felé (számos gazdasági, politikai és kulturális ok miatt), a triádrégiók piaca pedig igencsak telített, a piaci részesedések megtartása, vagy növelése csak ezen az úton érhető el. A konkurens kikapcsolása pedig nemcsak globális gazdasági dominanciát jelent, hanem azt is, hogy gazdasági hatalmuk valóban weberi értelemben vett politikai és szociológiai hatalommá transzformálódott.

Kérdéses persze, mennyire irányíthatóak az ilyen óriásvállalatok. A transznacionális vállalatokra eddig is jellemző volt a termelés decentralizálása és a döntéshozatali, piacirányítási folyamatok koncentrációja, a kilencvenes években azonban vadonatúj vállalat-szervezési formák alakultak ki, melyek domináns formája a kihelyezés. Az eddig is előfordult, hogy bizonyos feladatok elvégzését a cégek „albérletbe adták”, pl. a vállalat informatikai rendszerének kialakítását, üzemeltetését. Az új kihelyezési hullám azonban számos, korábban tabunak számító feladat kiadását jelenti. A folyamat érinti az alkatrészgyártást, a vállalat könyvelését, adminisztrációs szolgáltatását, a jogi ügyek vitelét, a

⁴ Példákat említve globális dominanciával rendelkezik a fotóipar területén a Kodak, a Fuji, az Agfa-Gaewert és a Konika, akik együttesen a világpiac 92%-át tartják a kezükben. Hasonló a helyzet a világítástechnológia területén, azzal a különbséggel, hogy ott három cég irányítja a világpiacot, a General Electric, a Philips és az Osram. A számítógépgyártás és értékesítés területén öt cég osztozik a világpiac közel felén. (Compaq, Dell, IBM, Hewlett-Packard, Gateway 2000)

telekommunikációt és a humánpolitikát is. (Szabó, 1998.) Mindezzel növekszik a piac és a verseny, ugyanakkor csökken a vállalati hierarchia és a stabil foglalkoztatás, a cégek sajátos intellektuális holdingokká alakulnak át, hiszen elsősorban a tervezés, irányítás, döntés funkcióit tartják meg. Számos vállalat ideiglenes foglalkoztatást valósít meg szerződéses formában, s nem ritka, hogy egy-egy feladat elvégzéséhez az egész munkaerő állományt lízingelik.⁵ A kihelyezési hullám jelenleg már a közösségi szektorban is terjed, nem ritka az állami oktatási feladatok, kórházi, egészségügyi szolgáltatások vállalkozásba adása sem.

A gazdaság globalizációjának másik jellemzője a repülő tőke kialakulása. „*A különböző pénzpiacokon napi 1000 milliárd dollár mennyiségű deviza, valuta vagy más pénzalakzat cserél gazdát.*” (Almási, 1997). Ez a pénzpiac gyakorlatilag elszakadt a produktív szférától, rendkívül instabillá téve számos gazdasági folyamatot. A tőkepiacok legfontosabb szereplői, a befektetői alapok 1989-ben 20–30 milliárd dollárt kezeltek, 1994-ben ez az összeg túllépett a 200 milliárd dolláron. Amennyiben ez a repülő tőke átalakul menekülő tőkévé, azaz bármilyen okból kivonul egy ország pénzpiacáról, totális összeomlást okozhat, így nem csoda, ha számos nemzetgazdaságot, kormányt képes állandóan sakkban tartani.

A kelet-európai rendszerváltó országok tehát azonnal egy olyan világpiacon találták magukat, amelyet a hetvenes-nyolcvanas évektől teljesen eltérő játékszabályok jellemeztek. A leromlott, részben csődbe ment keleti gazdaságok pedig képtelenek voltak felvenni a versenyt a hatalmas tőke felett rendelkező multinacionális vállalatokkal, akik döntő szerepet játszottak a privatizációs folyamatokban is.

A külföldi tőke részesedése a privatizációs folyamatokban (%-ban)

	1991	1992	1993	1994 (átlag)	1989–1994
Észak-Afrika	0.2	0.9	8.0	3.3	2.9
Fekete-Afrika	0.6	3.3	31.8	8.8	7.6
Kelet-Ázsia	0.4	1.9	2.5	1.9	1.5
Dél-Ázsia	0.9	6.7	1.9	1.1	2.1
Latin-Amerika	21.2	13.6	7.1	15.0	14.2
Fejlődő országok együttesen	8.1	6.1	4.7	5.89	5.6
Kelet-Európa	76.3	71.0	52.5	19.0	48.5

(Forrás: *World Investment Report 1996. UN, New York, 1997. 261.*)

A privatizáció mellett már a kilencvenes évek elején jellemző volt a multinacionális társaságok térnyerése Kelet-Európa egyes országaiban. Régiókban ugyanis jelentős különbségek figyelhetők meg. Jelentős mennyiségű külföldi tőke áramlott be Magyarországra, Lengyelországba, a Cseh Köztársaságba és Szlovéniába. 1997-ig a Kelet-Európába beáramló külföldi tőke közel 72%-a erre a négy országra koncentráldott.

⁵ Ezzel a jelenséggel kapcsolatban idézi **Szabó** tanulmánya **Foster** idevonatkozó konklúzióját: „*A kényelmes székekben ülő alkalmazottakból számos iparágban...bérelt puskákkal nyargaló nomádok lettek.* (Szabó, 1998: 142).

Különösen fontos szerepet kapott ebben a folyamatban Magyarország, ahol ebben az időben a legmagasabb arányban jelentek meg a transznacionális vállalatok és a külföldi tőke.

A külföldi tőke jelentős mértékben növelte piaci befolyását az összes stratégiai ágazatban. Becslések szerint a legnagyobb multinacionális vállalatok 60-70 százalékos részarányt képviselnek az éves GDP előállításában is.

Egy másik jellemző, mely mindegyik fent felsorolt kelet-európai országban megtalálható, a külföldi beruházások erőteljes földrajzi koncentrációja. A nyugati régiók, illetve a fővárosok és vonzáskörzetei felülreprezentáltak a kiválasztásra kerülő helyszínekben, míg a keleti régiók eddig szinte egyáltalán nem vonzották a külföldi befektetőket. Ez a helyzet számos szempontból teheti kiszolgáltatottá a magyar társadalmat, beleértve ebbe a politikát is.

Konklúzióként megállapítható, hogy a globális tőke terjedése alig tíz év leforgása után, teljesen új helyzetet teremtett a gazdaság, a politika és az egyes társadalmak számára. A tőke emancipációja ultimátumot küldött a politikának és a civil szférának, hatalma immár nem szűken vett gazdasági hatalom sem nyugaton, sem keleten. A gazdasági globalizáció hatásai közül elsőként a megváltozott foglalkoztatási viszonyokat érdemes részletesebben is megvizsgálni.

A munkaerőpiac deregulációja és a munkanélküliség

A gazdaság globalizálódása jelentősen átalakítja a foglalkoztatás jellemzőit. Már az eddig említett példák is ezt a következtetést sugallják. Az oligopóliumok kialakulása, a felvásárlás, vagy fúzió már önmagában munkaerő csökkentéssel jár, hiszen az új struktúrában nincs szükség, pl. megduplázott, vagy megtöbbszörözött adminisztrációra. A kihelezési gyakorlat szintén a munkanélküliség, vagy teljesen új foglalkoztatási formák kialakulása felé mutat. A globalizációs folyamatok egy deregulált munkaerőpiacot alakítottak ki, melynek néhány jellemzőjét érdemes részletesebben is megvizsgálni, különös tekintettel a triádrégiókra.

A gazdaság globális átalakulása növelte meg az ún. atipikus foglalkoztatási formákat, melynek három legfőbb formája, a részmunkaidős foglalkoztatás, az önállóvá válás, és a meghatározott időtartamra szóló szerződéses foglalkoztatás. Az Egyesült Államok után mára ezek a formák az Európai Unió-ban is a munkavállalók tömegeit érinti. Ennek legfőbb oka, hogy a nemzetközi verseny folyamatosan vezet a munkaerőköltségek lefaragásához. Az atipikus foglalkoztatási formák közös jellemzője, hogy a munkaadók elkerülik, elkerülhetik a különböző járulékok befizetéseit.

Az adatok jól tükrözik, hogy az unió régi tagországaiban a foglalkoztatottak 43.9%-a a korábban elterjedt formáktól eltérő feltételekkel tud csak munkát vállalni. Az unióban végzett munkaerő felmérések az atipikus foglalkoztatási formák folyamatos elterjedését igazolják. 1996 és 2000 között nőtt a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, 24 millióról 26.4 millióra, az alkalmazottak körében pedig növekedett a meghatározott idejű sz-

Az atipikus foglalkoztatottak aránya az Európai Unió egyes tagországaiban, és néhány csatlakozó országban 2000. (az összes foglalkoztatott %-ban)

	Részmunkaidős	Önálló	Meghatározott időre szóló szerződéses
Dánia	21.3	6.9	9.1
Németország	19.4	10.2	11.4
Görögország	4.3	44.0	7.0
Spanyolország	8.0	16.6	26.7
Franciaország	16.9	7.4	13.8
Olaszország	8.4	26.2	7.5
Luxemburg	10.5	6.8	4.9
Hollandia	41.1	14.3	11.9
Ausztria	16.3	18.9	6.4
Portugália	10.8	27.5	14.8
Svédország	22.6	5.6	13.1
Egyesült Királyság	25.0	11.8	6.2
EU-átlag	17.7	14.8	11.4
Magyarország	3.6	14.6	5.8
Csehország	5.4	14.5	6.9
Lengyelország	10.6	22.5	4.2
Szlovákia	1.9	7.8	3.7

(Forrás: *Employment in Europe, EC 2001.*)

erződéssel foglalkoztatottak száma, 10 millióról 11.8 millióra.⁶ Az atipikus munkahelyekre jellemző, hogy azokat, mint azt több adat is bizonyítja, nem önkéntesen fogadják el a munkát keresők,⁷ s hogy ezek a foglalkoztatási formák a legtöbb európai országban jogi szempontból semmiféle biztonságot nem adnak a munkavállalóknak. Kétségtelen tény, hogy számos esetben lehet kedvező a részmunkaidős foglalkoztatás, pl. a női munkavállalók körében, ugyanakkor sok esetben ezek a foglalkoztatási formák elszegényedési folyamatokat is elindíthatnak. Erre utalnak azok az adatok is, melyek szerint a kilencvenes évek végén az unió tagországaiban már közel minden hetedik munkavállaló minimálbéren foglalkoztatott. Közel nyolcvan százalékuk nő. A minimálbéren történő foglalkoztatás döntően két faktorra vezethető vissza. Az esetek 43 százalékában a részmunkaidős foglalkoztatás nevezhető meg okként, 37 százalékban pedig az alacsonyan fizetett tevékenység. Bár a minimálbér és a szegénység korántsem tekinthetők szinonim fogalmaknak, hiszen az egyes háztartások esetében egyéb jövedelmi források kompenzálhatják a minimál-

⁶ 2005-ben, a 25 tagország jellemzőit figyelembe véve 36.2 millió ember dolgozott részmunkaidőben és 17.7 millió meghatározott időre szóló szerződéssel (Eurostat, 2006).

⁷ Az Eurostat munkaerő-piaci felmérései alapján a munka nélkül lévők 87.7 százaléka keres(ne) teljes munkaidős foglalkoztatást, azaz a korábban tipikusnak mondott formákat preferálnák. A deregulált munkaerő-piac azonban egyre kevesebb lehetőséget nyújt erre a formára.

bér elszegényítő hatásait, kiemelendő, hogy miközben az unióban foglalkoztatottak körében a munkavállalók nyolc százaléka tekinthető szegénynek, addig a minimálbérben részesítettek esetében ez az arány már 20%.⁸

Ezt a tendenciát erősíti meg az is, hogy 1980 óta mind Japánban, mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európában folyamatosan csökkennek a munkajövedelmek, ezzel párhuzamosan a minimálbérek is.

A munkajövedelmek folyamatos csökkenése vezetett az ún. „dolgozó szegények” csoportjának kialakulásához. Olyan emberekről van szó, akik dolgoznak, mégis szegények.⁹ A dolgozó szegények aránya a foglalkoztatottakból az Egyesült Államokban 25%, az Egyesült Királyságban 20%, Japánban és Németországban 16% (OECD, 1997).

Az egyes nemzeti kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy a dolgozó szegények körében igen sok a nő. Az Európai Unióban arányuk 77%. Ausztriában (86%), Hollandiában és az Egyesült Királyságban (81%) a legmagasabb, Görögországban (51%) és Olaszországban (60%) a legalacsonyabb.

Az elmúlt évtizedben több országban, így Ausztriában, Belgiumban, Franciaországban, Németországban, Írországban, Olaszországban és Spanyolországban nőtt az arányuk. Csak néhány példára hagyatkozva:

Franciaországban a nyolcvanas évek elején arányuk 11–12% körül mozgott, szemben a 2001-es 16.6 százalékkal. Olaszországban 1993-ban a dolgozók 15.7, 1998-ban 18.3 százaléka minősült dolgozó szegénynek.

Az Eurostat kilencvenes évtizedre vonatkozó, standardizált rátái alapján az alábbi kép rajzolódik ki:

A dolgozó szegények aránya a munkavállalókon belül (%)

Portugália	6
Dánia	7
Belgium	9
Olaszország	10
Franciaország	13
Spanyolország	13
Luxemburg	16
Hollandia	16
Ausztria	16
Németország	17
Görögország	17
Írország	18
Egyesült Királyság	21
EU-13	15

(Forrás: Eurostat, 2000)

A társadalmi munkamegosztást alapjaiban változtatja meg a globalizált gazdaság. Egyre kevesebb munkaerőt foglalkoztatnak a bázistechnológiák fejlesztésében és alkalmazásában. Egyre kevesebb munkaerő állítja elő a szükséges javakat. A technológiai verseny nemcsak a standardizált munkák egy jelentős részét tette feleslegessé, hasonló folyamatok figyelhetők meg a szolgáltatások és a szellemi munkák körében is. Folyamatosan alakul ki tehát egy globális munkaerőpiac, a munkavállalók globális konkurenciájával. Egyre több munkafolyamat kerül átalakításra, azzal a céllal, hogy költségcsökkentést lehessen elérni.

⁸ Az adatok forrása: Niedriglöhne in der Europäischen Union. (Eurostat, 2000.)

⁹ Bár az egyes kutatások más – más definíciót alkalmaznak a dolgozó szegények csoportjának megállapításakor, a leggyakrabban alkalmazott megfogalmazás szerint azok kerülnek ebbe a csoportba, akiknek a bére kevesebb, mint az átlagbér kétharmada, egyes esetekben – ahogyan azt az Eurostat is alkalmazza – az átlagbér 60 százaléka.

A munkaerő ma már azért harcol, hogy egyáltalán foglalkoztatva legyen. A helyzetet ront az is, hogy a globális munkaadókkal szemben, gyakran nemzeti szinten és ágazatilag is erőteljesen fragmentált szakszervezetek állnak, akik egyelőre nem voltak képesek új stratégiákat kidolgozni.

A globális munkaadók pedig egyre erőteljesebben képviseltetik magukat a munkaerőpiacon. A stratégiai ágazatokban (pl. informatika, szolgáltatások, kereskedelem stb.) az Európai Unió munkavállalóinak 20 százaléka már nem „hazai” vállalatoknál dolgozik. A legnagyobb multinacionális cégek alkalmazottainak többsége sem az „eredeti anyaország” alkalmazottja ma már.

A világ néhány nagyobb multinacionális vállalata és az általuk külföldön foglalkoztatottak aránya, 1996–2005. (%)

Vállalat	Eredeti anyaország	A külföldön foglalkoztatottak aránya, 1996	A külföldön foglalkoztatottak aránya, 2005
General Electric	USA	35.1	49.0
Shell, Royal Dutch	UK/NL	78.2	84.4
General Motors	USA	34.2	57.9
IBM	USA	50.5	59.3
Volkswagen	G	47.1	49.4
ExxonMobil	USA	53.2	65.0
Nestlé	SW/S	96.9	97.1
Fiat	I	38.0	55.8
Unilever	NL/UK	89.8	76.2
Philips	NL	82.2	83.9
Roche	SW	79.7	88.4
Sony	J	58.2	61.1

(Forrás: saját számítások a UNCTAD, *World Investment Report*, 1995;2002;2007. adatai alapján)

Jellemző tendencia, hogy miközben a multinacionális cégek egy jelentős része növeli a külföldön foglalkoztatottak számát, addig összefoglalkoztatásuk csökken.

A munkaadók hatalmának további térnyerésére utal, hogy 1980 és 1994 között jelentősen csökkentek adóterheik, a munkavállalók rovására. **Nowotny** az unióra vonatkozó számításai szerint a munkavállalók adóterhei a jelzett időszakban 34.7%-ról 40.8%-ra emelkedtek, miközben a vállalatok adóterhei 40.1 százalékról 35.2 százalékra csökkentek (Nowotny, 1997). Ez azt jelenti, hogy miközben a vállalatok infrastruktúrát és „szociálstruktúrát” használnak, azok fenntartásához, fejlesztéséhez egyre kisebb mértékben járulnak hozzá.

Már az ismertett tendenciák is azt a következtetést sugallják, hogy a deregulált munkaerőpiac növeli a munka nélkül lévők létszámát. Érdemes ezért röviden áttekinteni az elmúlt évtized munkanélküliségének jellemzőit is.

Az OECD-régiók standardizált munkanélküliségi rátái, 1972–2002. (%)

	OECD	Észak-Amerika	Európa	Óceánia	Japán
1972	3.9	5.8	3.8	2.2	1.8
1980	6.0	7.0	6.0	5.8	2.0
1990	6.1	6.0	8.0	7.0	2.0
2000	6.3	4.0	8.4	6.3	4.7
2002	7.0	5.8	8.3	6.7	5.4

(Forrás: OECD, 2006)

Az évtized elejéig a munka nélkül lévők létszámának folyamatos növekedése regisztrálható. Az Európai Unióban évek óta 8% körül alakul a munkanélküliségi ráta.

Hasonló tendenciák figyelhetők meg a kelet-európai rendszerváltó országok esetében is. Az évtized közepéig drasztikusan növekvő munkanélküliség, illetve csökkenő foglalkoztatottság volt jellemző. Az évtized második felében a legtöbb országban kedvezőbb foglalkoztatottsági adatokat lehetett regisztrálni, az egyetlen kivétel a Cseh Köztársaság volt, ahol éppen ebben az időszakban ugrott meg a munkanélküliek száma.

További közös jellemző mind a keleti, mind a nyugati országok esetében, hogy a nők, a fiatalok és az alacsonyán kvalifikáltak körében mindenhol magasabb munkanélküliségi ráták tapasztalhatók, mint az országos átlag. Hasonló adatok jellemzik a tartós munkanélküliek arányát is. Az Európai Unióban minden második munkanélküli van tartósan, azaz egy évet meghaladóan munka nélkül.

A munkaerőpiac és a foglalkoztatottság átalakulásának jellemzőit a következőkben lehet röviden összefoglalni:

- A tradicionális szakmunkák iránti kereslet csökkenése.
- A specializált, magasan kvalifikált munkaerő felértékelődése.
- Az átlagos tudás, a középfokú végzettség leértékelődése.
- Az atipikus foglalkoztatási formák növekedése.
- A foglalkoztatás biztonságának csökkenése.
- A „dolgozó szegények” csoportjának kialakulása.
- Magas munkanélküliségi ráták, a tartósan munka nélkül lévők csoportja, azaz a munka világából kizártak csoportjának kialakulása.

Ezt a szituációt jellemezte találóan **Scherhorn** tanulmánya 1998-ból: „Az időszak, amelyben az ipari országokat a teljes munkaidő és a teljes foglalkoztatottság jellemezte nagyon rövid volt, s mára vége. Olyan évtizedek voltak ezek, amelyekről azt hittük, a társadalom normál állapota. Mára kiderült, kivételes időszak volt.” (Scherhorn, 1998: 1).

Az új szegénység

Az ENSZ fejlesztési programja (UNDP) egyik, nemrégiben közzétett beszámolójában (Human Development Report, 1999), mely a Globalization with a Human Face (Globalizáció emberi arculattal) címet viseli, a következő konklúziókat vonja le: a globalizáció következtében az elmúlt tíz évben jelentősen nőtt a legfejlettebb és a legszegényebb országok közötti

A jövedelmi egyenlőtlenségek változása az OECD tagállamaiban

Ország	Hetvenes évek közepe- nyolcvanas évek közepe	Nyolcvanas évek	Nyolcvanas évek közepe- kilencvenes évek
Ausztrália	0	+	+
Ausztria	0	0	++
Belgium	0	+	+
Finnország	0	0	+
Franciaország	0	0	+
Németország	0	+	+
Írország	0	0	+
Japán	0	+	+
Hollandia	0	+	++
Norvégia	0	0	++
Svédország	0	+	+
Egyesült Királyság	++	+++	++
Egyesült Államok	++	++	++
Magyarország	na	na	++
Lengyelország	na	na	++
Cseh Köztársaság	na	na	+++
Új-Zéland	0	+	+++
Svájc	na	na	+

(Forrás: Smeeding, 2000; 2002. Jelmagyarázat: 0= nincs változás; += 1-7% közötti növekedés; ++= 7-15% közötti növekedés; +++= 15% feletti növekedés)

különbség. A világ három leggazdagabb embere nagyobb vagyonnal rendelkezik, mint a 600 millió lakost számláló legszegényebb országcsoporthoz teljes bruttó nemzeti jövedelme. A jelentés szerint a világ 85 országának jelentősen romlott a helyzete a nyolcvanas évek végéhez viszonyítva. A különbségek azonban nemcsak gazdag és szegény országok között mutatható ki. Az emberiség leggazdagabb és legszegényebb egyötödének jövedelmi aránya 1960-ban még 30:1 volt. Ez a különbség 1997-re elérte a 74:1 arányt. A leggazdagabb kvintilis tartja kezében a világ bruttó nemzeti jövedelmének 86 százalékát, a legalsó ötöd részese 1%-os.¹⁰

A globalizáció tehát egy, egyre erősödő regionális szegregációt okoz, így logikus következtetés lenne, ha azt mondanánk, minden országnak azonnal és kivétel nélkül meg kell adni az esélyt arra, hogy részt vehessen a folyamatban, még mielőtt leszakadása katasztrófához vezetne.

¹⁰ A világ 200 leggazdagabb emberének jövedelme 1994 és 1998 között jelentősen növekedett, 440 billió dollárról 1042 billió dollárra, ami azt jelenti, hogy ők másodpercenként 500 dollárt keresnek. Összevont jövedelmük meghaladja a világlakosság 41%-ának összjövedelmét.

A globalizáció azonban nemcsak ebben a formában gerjeszti a szegénységet. Több kutatás egybehangzó következtetése, hogy a fejlett országokban, a triádrégiókban is jelentősen megnőtt a szegénységben élők aránya.

A foglalkoztatottság, a munka világának átalakulása a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését okozta világszerte. Ez a tendencia nemcsak a fejlett és fejletlen országok közötti különbségekre vonatkozik, az egyenlőtlenség a legfejlettebb országokban is egyre mélyül.

A hetvenes évek kiegyensúlyozottságát az egyenlőtlenségek egyre erőteljesebb növekedése követte, a nyolcvanas évtizedben már alig akadt olyan ország, amelyeknek ne kellett volna a jövedelmi különbségek növekedésével számolnia. A kilencvenes évtized adatai egyértelműek, a fejlett országokban egyre erőteljesebb jövedelmi különbségek jellemzőek.

A kérdés ezek után természetesen az, hogy a különbségek növekedése elszegényedést is jelent-e egyben, illetve, hogy mely társadalmi csoportok azok, akiknek ezek a folyamatok az elszegényedést jelentik. Ha a piaci jövedelmeket vesszük figyelembe, az alábbi tendenciák figyelhetők meg:

A piaci jövedelmek megoszlásának alakulása a különböző jövedelmi csoportok között (%)

	A piaci jövedelmek megoszlása a kilencvenes évtizedben			A piaci jövedelmekből való részesedés változása; nyolcvanas évtized közepe-kilencvenes évtized közepe		
	Legszegényebb	Középső	Leggazdagabb	Legszegényebb	Középső	Leggazdagabb
	30%	40%	30%	30%	40%	30%
Ausztrália	5	34	62	-2.5	-1.9	4.4
Belgium	6	32	62	—	—	—
Kanada	9	35	57	-0.5	-0.9	1.4
Dánia	8	38	55	-2.0	-1.2	3.2
Finnország	10	35	55	-2.1	-2.3	4.3
Franciaország	10	33	57	-0.4	-1.5	1.9
Németország	11	34	55	-0.1	-0.4	0.6
Görögország	10	34	56	-1.2	-0.2	1.4
Magyarország	7	31	62	-0.5	-1.4	1.8
Írország	5	31	65	-0.9	-0.7	1.6
Olaszország	8	31	61	-2.8	-2.3	5.1
Japán	13	35	52	-1.2	-0.8	2.0
Mexikó	7	24	69	-0.9	-1.7	2.7
Hollandia	8	36	55	-2.0	0.8	1.2
Norvégia	8	37	55	-2.8	-1.1	3.9
Svédország	8	35	57	-1.4	-1.5	2.9
Törökország	8	25	67	-1.0	-3.0	4.0
Egyesült Királyság	6	33	61	-0.6	-2.4	3.0
Egyesült Államok	8	33	60	0.1	-1.0	1.0

(Forrás: Förster-Pearson, 2000)

A táblázat adatai számos tanulságot rejtenek. A fejlett országok lakosainak leggazdagabb harmada az utóbbi évtizedben világszerte képes volt növelni az összjövedelemből való részesedését. A szegények még szegényebbek lettek az elmúlt évtizedben, az összjövedelemből való részesedésük, különböző mértékben ugyan, de csökkent. Hollandia kivételével mindenhol jellemző a középosztály elszegényedése is.

A jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésének hátterében a munka világának változása áll, ahogyan erre **Förster** és **Pearson**, illetve **Gregg** és **Wadsworth** tanulmányai utalnak. Az OECD tagországai közül 10 országban növekedett azon háztartások száma és aránya, amelyekben egyetlen kereső sincs. Átlagos arányuk a kilencvenes évtized közepén 10% volt. Csökkenést mutat, ugyanakkor magasabb arányban képviseltetik magukat azok a háztartások, amelyekben csak egy kereső van, átlagos arányuk az OECD tagországaiban 25%.

A tendenciák alapján immár nem az elszegényedés ténye kérdéses, sokkal inkább érdekes kérdés az, mennyire válik tartóssá a szegénység. Szintén az OECD tagországaire vonatkozóan, az ún. ECHP (European Community Household Panel - Európai Háztartás-panel) adatai alapján a következők jellemzők:

A szegénység időtartama, 1993–1995 (%)

Ország	Szegénységi ráta	A szegénységben élők megoszlása a szegénység időtartama alapján		
		1 év	2 év	3 év
Belgium	9.8	57.5	25.2	17.4
Dánia	4.7	71.6	20.1	8.3
Franciaország	9.6	54.9	26.8	18.3
Németország	12.1	48.6	29.2	22.2
Görögország	14.5	47.1	27.0	25.9
Írország	8.2	59.3	32.4	8.3
Olaszország	13.5	48.8	25.0	26.2
Luxemburg	7.8	55.0	27.9	17.1
Hollandia	7.8	62.8	25.1	12.1
Portugália	15.3	41.7	26.0	32.3
Spanyolország	12.0	55.6	27.1	17.3
Egyesült Királyság	12.1	65.4	22.3	12.3
ECHP átlag	11.7	53.9	26.2	19.9
Kanada	10.9	47.0	24.8	28.2
Egyesült Államok	16.0	36.9	22.5	40.6

(Forrás: OECD, *Employment Outlook*, 2001)

A tartós szegénységben (3 év) élők aránya még relatíve alacsony, bár kiemelkedően magas értékek jellemzik az Egyesült Államokat, Portugáliát, Kanadát, Olaszországot, Görögországot és Németországot. A szegénységből való „kikecmergés” útjai még nem zártak be, a másik oldalról viszont a szegények közül átlagosan minden ötödik már tartós szegény.

Az Egyesült Államokban, az 1964-ben meghirdetett szegénység elleni programnak (is) köszönhetően egészen a nyolcvanas évek elejéig csökkent a szegénységben élők száma. Ettől az időszaktól kezdődően azonban ismét meredeken nőtt, 2006-ra elérte az 1959-ben regisztrált arányt. Eszerint közel 40 millió ember él szegénységben, ami 12–13%-os szegénységi rátának felel meg. Ha csak az utóbbi két év folyamatait vizsgáljuk, kiderül, hogy a legjobb helyzetű ötöd 2.2%-al növelte jövedelmét, szemben a legalsó kvintilissel, akiknek körében 1.8%-os jövedelemcsökkenést lehetett regisztrálni. Ez a változás egy általános trendbe illeszkedik, mely szerint az utóbbi tíz évben a legalacsonyabb jövedelmű, illetve a középosztályhoz sorolható csoportok részesedése az összjövedelemből fokozatosan csökkent, míg a legmagasabb jövedelmű csoportok esetén egyértelműen nőtt. Ma az USA társadalmának legkedvezőbb helyzetű húsz százaléka rendelkezik az éves összjövedelem felével.

Jelentős különbség van az egyes etnikumok tekintetében is, hiszen míg a fehér népesség körében 8.2%-os szegénységi ráta tapasztalható, addig a feketék körében ez az arány 24.3%-os, a spanyol anyanyelvűek körében pedig 20.6%-os. Ez a jelenség azonban korántsem tekinthető újnak. A szegénység struktúrájában bekövetkezett változások azt mutatják, hogy míg az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején jelentős mértékben (közel 40%-os arányban) képviselték magukat az idősek (65 év felettek), addig arányuk 2006-ra lényegesen, 9.4%-ra csökkent. Ezzel szemben, különösen a nyolcvanas évek első felétől, jelentősen nőtt a 18 éven aluliak körében mért szegénység, aránya elérte a 17.4%-t. Felülreprezentáltak még a sokgyermekes családok, illetve a gyermeküket egyedül nevelő nők. Ez utóbbiak körében a szegénységi ráta már 32.6%-os. Különösen nehéz helyzetben vannak a csonka családok, ha a családfenntartó fekete, vagy spanyol anyanyelvű hölgy, hiszen esetükben már minden második család szegénynek minősül.

A gyerekek veszélyeztetettségére utaló adat, hogy körükben folyamatosan nő azoknak a száma, akik semmilyen betegbiztosítással nem rendelkeznek, arányuk jelenleg 11.7%, azaz 8.7 millió gyermek (U.S. Bureau of the Census, 2007).

Az Európai Unió tagországaiban, az Eurostat eddigi kutatásai alapján, a kilencvenes években nőtt a szegénységben élők száma.¹¹

Enyhe növekedés mérhető az évtized eleje és 2004 között is, hiszen míg 1999-ben a (régi tagországok) lakosság 15 százaléka volt szegény, addig 2004-ben 17%. A szociális juttatások jelentősen csökkentik a szegénység rizikóját, hiszen ugyanez az arány a jóléti ellátások nélkül 26% lenne (Eurostat, 2007).

A 25 tagország adatait vizsgálva, az évtized közepén 72 millió ember élt szegénységben, közülük is 25 millióan tartós szegénységben. Jelentős különbségek mérhetők az egyes tagországok között, hiszen az átlaghoz viszonyítva alacsonyabb ráták jellemzik

¹¹ Az Európa Tanács 2001-ben, Laeken-ben megtartott tanácskozásán meghozott döntések alapján módosítások történtek a szegénység mérésének metodikájában, összességében 18 indikátor kidolgozására került sor, amelyekkel a tagországokban a szegénységet és a társadalmi kirekesztettséget mérik. Mindezek alapján a nyolcvanas és kilencvenes évekre vonatkozó adatok nem hasonlíthatók össze a napjainkra jellemző mérések eredményeivel. Jelenleg egységesen a nemzeti, ekvivalens mediánjövedelem 60 százalékát tekintik szegénységi küszöbnek.

Dániát és Svédországot (9%), és jóval magasabbak pl. Írországot, Spanyolországot, Portugáliát, Görögországot, Szlovákiát (20–21%).

A szegénységét struktúráját vizsgálva megállapítható, hogy különösen veszélyeztettek a nők és a gyerekek. A gyermekek körében a szegénységi ráta már 21%. Többszörös rizikóval rendelkeznek azok a háztartások, ahol a gyermek egy szülővel él, ebben a körben a ráta már megközelíti az 50 százalékot. Az egyedülálló nők esetében magasabb szegénységi rizikó jellemző, átlagosan 25% (Eurostat, 2007).

Számos kutatás mutatta ki a szegénység regionális különbségeit is. Az unió tagországaiban létezik egy szinte teljesen összefüggő sáv (Dél-Angliától, Dánián, Hollandián, Németországon keresztül egészen Lombardiáig, melyet „aransáv” is neveznek), ahol a legmagasabb foglalkoztatási arányszámok, a legalacsonyabb munkanélküliségi ráták figyelhetők meg. A sáv tengelyében találhatóak a legjelentősebb pénzügyi centrumok (London, Frankfurt, Milánó), a legjelentősebb ipari és kereskedelmi központok (Amsterdam, Rotterdam, Brüsszel, Stuttgart, München, Strasbourg, Torino), vagyis a globális gazdaság európai fellegvárai. Az „aransávon” kívüli régiók sokkal rosszabb gazdasági, foglalkoztatási és szociális mutatókkal rendelkeznek. Európa lakosságának közel a fele él valamilyen hátránnyal küzdő régióban (Horváth, 1998).

A globalizáció ugyanakkor kettéosztja a városokat is, a rendszer középpontjaiban is a növekvő szociális feszültségek mutathatók ki. A globalizáció központjai, a világvárosok, a gazdasági hatalom koncentrációjának fellegvárai.¹² Az azonban nyilvánvaló, hogy miközben a New York-i vagy a londoni belváros (Wall Street, City) a „globális játékosok” központjai, addig ez korántsem mondható el a Harlemről, vagy Queensről. A világvárosokat egy kettős folyamat jellemzi. Meghatározott városrészek egyre erőteljesebben integrálódnak be az új tőke-, információs-, és tudásfolyamatokba, elveszítve ezzel kapcsolatukat a várossal, amelyben léteznek, s ahol egyre elkülönültebben létezik egy lokális társadalom. A globális városrészek nemzetközi homogenizációja fizikailag is létező folyamat, a posztmodern építészetnek köszönhető egyforma repülőterekkel, bevásárlóközpontokkal, irodaházakkal. A tér fragmentációja egy újfajta városi szegregációt hív életre, Manuel Castells szavaival élve, a kettészakadt városok formájában (Castells, 1991).

Ezt erősítik meg az egyes helyi kutatások is. Münchenben, Németország egyik leggazdagabb városában 2004-re a kutatók a szegénység jelentős növekedését állapították meg. Különösen a gyerekek és a nők körében emelkedett a szegénységben élők aránya (Romas, Dranaz, Jordan, Vogl 2005).¹³ Hasonló adatok tapasztalhatóak az egyik leggazdagabb észak-olasz tartományban, Bolzanóban is. Az ottani szociális szolgáltatások klientszámának is egyik legjelentősebb körét a gyermekek adják. 1995 és 2006 között jelentősen

¹² A globális gazdaság legfontosabb döntéshozó centrumai (az alapján, hogy hány transznacionális vállalat székhelye található a városban, illetve mennyire fontosak a szupranacionális vagy nemzetközi pénzügyi világ számára) közül a vezető szerepet New York, London, Párizs, Tokió, Yokohama és Frankfurt képviselik. (Reed, 1983; Feagin-Smith 1990; Friedmann, 1986; Korff, 1991.)

¹³ Az 1000 lakosra vetített szegények száma 1986 és 2004 között 65-ről 131-re emelkedett. A 0–6 éves korosztály esetében 200%-os növekedés volt tapasztalható, a 7–14 éves korosztály esetében pedig megduplázódott a szegénységben élők aránya.

nőtt az anyagi problémák miatt gondozott gyermekek száma. Körükben is azok a legveszélyeztetettebbek, akik egyszülős családokban nevelkednek. 1995 és 2006 között 30%-ról 36%-ra emelkedett azoknak a klienseknek az aránya, akik jövedelmi helyzetük miatt kértek szociális segílyt. Ezzel a szociális szolgáltatások klienseinek legmagasabb létszámú csoportjává váltak.¹⁴

Az új szegénység tehát egyértelműen a szegénység feminizálódását, infantilizálódását és regionalizálódását jelenti.¹⁵

Összefoglalásképpen érdemes röviden áttekinteni, miért növekszik a szegénység a globalizáció korában, különösen a definiált csoportok esetében.

Szegénységet gerjeszt a munka világának átalakulása és a demográfiai változások összekapcsolódása. A nők még mindig alulreprezentáltak a munkaerőpiacon, gyermek vagy gyermekek vállalása esetén pedig gyakran megtörik a foglalkozási karrier. Különös jelentősége van a nők körében az iskolázottságnak, amely egyre fontosabbá válik a globalizálódó világban. Az Európai Unió tagországaiban a diplomás nők foglalkoztatottsága átlagosan 85% körül alakul, alig 10 százalékkal marad el a férfiakétól. Az ennél alacsonyabb végzettségek tekintetében már kedvezőtlenebb a helyzet, a különbség 34% (férfiak 86%, nők 52%). A nők esetében mért jövedelmek is rendre elmaradnak a férfiakétól.

A gyermekét (gyermekeit) egyedül nevelők „háztartási kategóriája” döntően nőket takar, az ő esetükben érthető okokból sokszorozódik meg az ellátásfüggők száma. Az ő függvényükben válik érthetővé a gyermekek szegénységének egyik oka.

Szegénységet gerjesztenek az egyre növekvő jövedelemkülönbségek is. Az elmúlt tíz év egyértelmű tendenciája volt a gazdagok gazdagodása, a szegények szegényedése és egyes középosztálybeli csoportok lecsúszása.

Szegénységet gerjesztenek a növekvő regionális különbségek is, amelyek eredményeként többszörösen hátrányos helyzetek kialakulása regisztrálható.

Szegénységet gerjeszthet a szegénység interiorizálása. A szegénységben szocializálódó gyermekek átörökíthetik helyzetüket.

Félő, hogy egy egyre nagyobb létszámú „underclass” kialakulásának vagyunk szemtanúi. A tér, az idő és a határok lebontásával valóban megszülethet egy „globális falu”, csak nem mindenki lakhat benne.

A szociális problémák lokalizálódása

Áttekintésünkben eddig a szociális problémák globalizálódásának folyamatát vázoltuk fel, a gazdaság globalizációjának tükrében. A problémák lokalizálódásának (ha tesszük „glokalizálódásának”) megértéséhez röviden át kell tekintenünk, hogyan alakultak a nemzeti szociálpolitikai ellátórendszerek jellemzői. A globalizáció és folyamatát kísérő

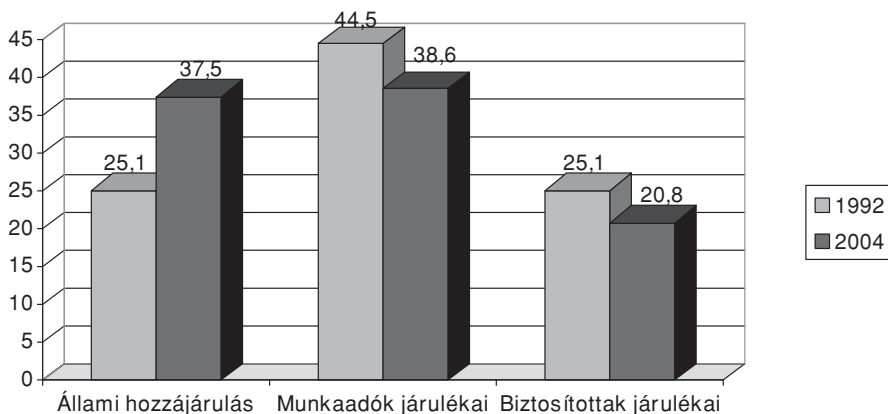
¹⁴ Az adatok forrása: **Sozialbericht**, 2006. Provincia Autonoma di Bolzano Alto Adige.

¹⁵ Az elemzésben kevésbé foglalkozunk a szegénység etnicizálódásával, amely azonban továbbra is jelenlévő és meghatározó dimenziója a jelenségnek.

konvergencia redukálja a nemzeti államok mozgásterét. Egyik oldalról a gazdasági tranzakciók, befektetések és profitok felett az állam szinte minimális ellenőrzéssel és befolyással rendelkezik. A globalizáció egyik legerőteljesebb jelensége ez, amely több területen (adózás, munka-erőpiaci szabályozások stb.) az állami kontroll lazulását, vagy teljes eltűnését jelentette (OECD PUMA Group, 1996). A gazdaságban keletkező profit egy jelentős része már nem a nemzetállamokat erősíti. Ugyanakkor az előregedés, a foglalkoztatottak számának csökkenése, az inaktívak és a munkanélküliek számának növekedése a nemzetállamok szociális ellátásaira ró mára már elviselhetetlen terheket. A nemzetállam elhalásának kezdetén vagyunk, az állam a későbbiekben csak egy redukált szerepkörre lesz alkalmas, hiszen a transznacionális gazdaság autonómiája marginalizálni fogja az egyes nemzetek államszervezetét. (Flynn, 1997). Ennek a folyamatnak kezdeti jelei már megmutatkoznak a jóléti rendszerek átalakításának folyamatában.

1.ábra

A jóléti ellátások bevételi forrásainak alakulása, 1992–2004. (% , EU-15)

(Forrás: Eurostat, 2007)

Általános tendenciaként kimutatható, hogy az összes tagországban csökkentek a munkaadói és a munkavállalói járulékok. Ez természetesen növelte meg az állami feladatvállalást is, amely minden országban megfigyelhető.

A jóléti ellátások struktúrájában is jelentős változások következtek be. A kilencvenes évtized második fele sok szempontból fordulópontot jelent, hiszen azóta csökken a munkanélküliek ellátásának, a család-és gyermektámogatások, valamint a lakhatás és szociális kirekesztettség relatív aránya.

A kiadások csökkentésének irányába hatnak a szociális biztonság privatizálására, piacosítására, azaz individualizálására irányuló törekvések. Ez jól látható a nyugdíjrendszerek átalakításánál, ahol nemcsak a nyugdíjkorhatár felemelése, hanem az egyéni előtakarékoskodáson alapuló új formák bevezetése is „globális” modellé vált. A kérdés jelenleg az, hogy a három pilléren nyugvó rendszerek esetében milyen mértékű állami feladatvállalás marad meg. A jelenlegi törekvések szintén általánosak, a Világbank „erőteljes” támogatásával az állami részarány redukálását és a privát szektor erősítését célozzák meg.

A jóléti kiadások szerkezetének változása (% , EU-15)

	Ellátási formák aránya, 1997	Ellátási formák aránya, 2004
Időskorúak ellátása	45.2	44.1
Betegség, rokkantság, egészségügy	35.4	35.0
Család-, gyermektámogatások	8.3	7.5
Munkanélküliség	7.5	6.3
Lakhatás + szociális kirekesztettség	3.5	3.3

(Forrás: Eurostat, 2007)

A szociális és egészségügyi szolgáltatások redukálásáról szóló hírekkel szinte naponta találkozhatunk a médiákban. A példák alapján egyértelmű törekvésnek tűnik, hogy az állami ellátásra való jogosultságok köre csökkenjen, vagy az életkort tekintve később következzen be. Párhuzamosan növelik a privát biztosítások iránti igényt is, amelyekkel az állami deficitek részben vagy egészben kompenzálhatóak. Ugyanakkor a privát, individualizált gondoskodás dominánssá válása egyes társadalmi csoportok kirekesztettségéhez, a társadalmak további polarizálódásához vezethet, a társadalmi kettészakadás állami asszisztálással létrejövő legitimizálásával. Erre utalnak azok a kutatások is, melyek eredményei alapján a jelenlegi, még univerzálisnak nevezhető ellátórendszerekből kihullók létszámának folyamatos emelkedéséről számolnak be. Ebbe a csoportba nemcsak a bevándorlók sorolhatók be, hanem, ahogyan azt a kutatók kiemelik: *„azok a csoportok, akik nem reguláris formában foglalkoztatottak, részmunkaidősök, az ún. új önállóak, fekete munkások stb. Helyzetük azért problematikus, mert a szociális ellátórendszerek tradicionálisan a teljes idős foglalkoztatásból kiindulva biztosítják az egyes ellátásokat. Az atipikusan foglalkoztatottak számára, ha egyáltalán a biztosítási rendszer rájuk talál, csak részleges ellátások léteznek...A munkanélküliség és a munkaerőköltség visszaszorítására szolgáló törekvések ennek a körnek a folyamatos emelkedéséhez vezetnek.”* (Maydell, 1999: 15).

A szolgáltatások piacosításának irányába mutatnak azok az elképzelések, amelyek szerint a szociális szolgáltatások képviselői, intézményei, mint egymással a kliensekért versenyző piaci aktorok definiálnának, beleértve ebbe természetesen az állami intézményeket is, amely alapján az állami szervezetek is mint magánjogi szubjektumok „kodifikálnának”. Ennek a törekvésnek néhány gyakorlati példája komoly szakmai vitákat váltott ki az utóbbi években.

A jóléti rendszerek átalakításánál, egyes szerzők szerint leépítésénél, jól látszik, hogy a hatvanas, hetvenes évekre jellemző gazdasági és politikai konszenzus megtört. Számos elképzelés, törekvés vált mára utópiává. A jóléti állam védelmezői szétszóródtak, alkalmazottai a költségek és az állások csökkentésétől rettegnek, miközben kliensei a szolgáltatások mennyiségi és minőségi romlásától tartanak (Greca, 1999). Úgy tűnik, a történelem visszatért a normális kerékvágásba, a gazdasági instabilitás és a társadalmi válságok újra mindennapjaink szerves részévé váltak (Habsbawm, 1996).

A nemzeti alapon szerveződött jóléti rendszerek leépítése számos területet hagy részben vagy egészben ellátatlanul. Kérdéses, hogy a biztosítási alapon működő, piacosított

szolgáltatásokat, hogyan tudják majd az inaktívak, a tartósan munka nélkül lévők, a leg-rászorultabbak igénybe venni. A lét minimális fenntartásával küszködők az egyéni felelősségvállaláson alapuló szolgáltatásokat képtelenek lesznek megfizetni. Napjainkban egy globálisan, összetételét tekintve is új társadalom alatti osztály kialakulását figyelhetjük meg. Ma már nem ennek az osztálynak a léte a kérdéses, hanem létszámának alakulása. Zömük kimaradhat a megreformált szociális ellátásokból. Ez azt jelenti, hogy mind a nyugati, mind a keleti társadalmakban hosszabb távon kell számolni egy jelentősebb arányú szegénység fennmaradásával, átörökítésével.

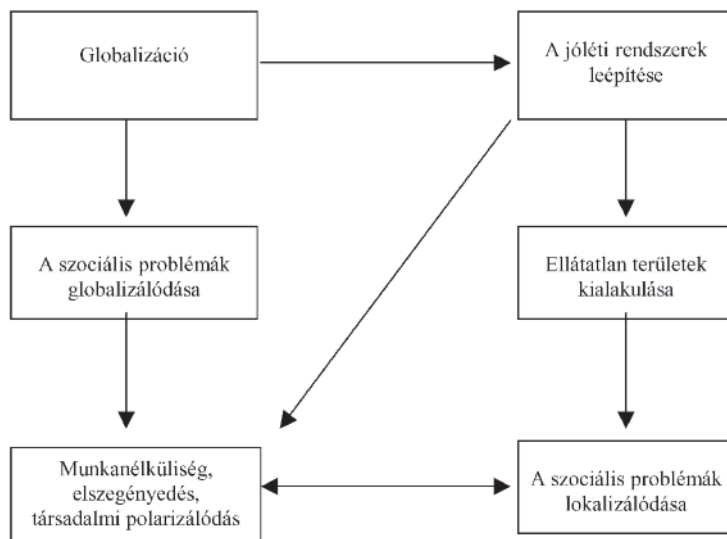
A globalizálódó szociális problémákra a nemzeti rendszerek a leépítés eszközeivel választak, a globális megoldások pedig még nem születtek meg. Az Európai Unió „egységes szociálpolitikája” is várat még magára. Ez a mankó ugyanis egyrészt a vállalatok és a munkaerő mobilitásának útjában van. Másrésztől a szociálpolitika európai egységesítésének ellentmond az a tény, hogy az egyes nemzeti rendszerek történetükben, struktúrájukban és teljesítményükben is rendkívül különbözőek. Realisztikusnak a minimálstandardok kidolgozása tűnik, hiszen ez lehetővé tenné a gazdaságilag kevésbé fejlett országok számára is az egységesülő rendszerek finanszírozását (Schäfers, 1995). A minimálstandardok bevezetése azzal a veszéllyel járhat, hogy egyes országok csak ezeket a szolgáltatásokat fogják állampolgári jogon nyújtani, amelyek várhatóan képtelenek lesznek globálisan jelentkező problémák kezelésére.

A nemzeti rendszerek leépítése és a globális reakciók hiánya miatt kielégítetlenül maradnak szükségletek, amelyekkel a helyi szociális ellátások konfrontálódnak. A globálisan és nemzeti szinten ignorált és kielégítetlen szükségletek, szociális problémák lokalizálódnak, olyan terheket rakva a helyi ellátásokra, amelyekkel azok képtelenek lesznek megbirkózni.

A részben, vagy egészben globális okokra visszavezethető szociális konfliktusok konkrét megjelenési formáival a lokális ellátórendszerek konfrontálódnak. Az emberi jogok

2. ábra

A szociális problémák globalizálódása és lokalizálódása

egyetemessége ugyanis nem vezetett azonos szociális standardokhoz az egyes országokban. A szociális támogatás, amit az emberek megkapnak, eltekintve különböző, távoli biztosítótársaságok kifizetéseitől, csak az emberek közösségeiben realizálódhatnak. Az egyes emberek jólétéért nem létezik globális felelősség. A szociális lét az emberi közelségre utalt továbbra is. A szociális gondoskodás lokális feladata a jövőben, hogy a polgárokkal közösen alakítsa ki, figyelembe véve a helyet és a jellemző életkörülményeket, a helyben kínálandó és kínálható szolgáltatások körét. Ez a fajta emberiség nem szervezhető meg globális szinten, megmarad személyes és konkrét cselekvési formának (Wendt, 1995).

Miközben az emberi jogok univerzalizációja globális legitimitást kapott számos formában, addig a szociális jogok mindmáig a nemzetállamok keretei között érvényesülhetnek. Ezért is törekszenek számosan a szociális szolgáltatások, a szociális szakma újradefiniálására.

Az emberi és szociális jogok egyidejű érvényesítése áll **Silvia Staub-Bernasconi** megfogalmazásának középpontjában is. A szociális munka szerinte egy „emberjogi szakma” (Human-Rights-Profession), amely összeköti az individuális jólétért folytatott lokális cselekvéseket egy világszintű aktivitással, amely a szociális igazságosságért és fejlődésért zajlik. Ez mind elméleti, mind gyakorlati szempontból az emberi jogok és individuális szükségletek komplex közvetítését jelenti, amely magában foglalja a nagypolitika és a közvetlen érdekek közötti, illetve a különböző élethelyzetek és az uniformizált törvényi szabályozások közötti közvetítést is (Staub-Bernasconi, 1995).

Hasonló következtetésre jutnak más szerzők is. A globalizáció hatására ugyanis szét hullanak a korábban kialakított szervezeti keretek, felerősödik az egészségügyi és szociális szolgáltatások fragmentációja. **John Clark** úgy látja, hogy az új kihívások döntően a szolgáltatások szervezeti keretei számára okoznak jelentős feszültségeket. Azok ugyanis erőteljesen fragmentáltak, átalakításuk pedig szembe kerülhet a kliensorientáltság szakmai követelményével. Clark kételkedik a szociális szakmák professzionalizáltságának abban a fokában, hogy szervezeteik képesek lesznek a globalizáció okozta sokszínűséget tevékenységükben integrálni. Konklúziója szerint az a veszély fenyeget, hogy a szociális munka a jótékonykodások tömegévé fog széthullani, egy olyan korábbi helyzetbe, amiből annak idején megszületett (Clark, 1996).

David Stoesz megfogalmazásában „*a szociális munka egy olyan professzió, amely az ipari társadalomban született meg, s amelyik lekészt a posztindusztriális időszakba való átmenetről.*” Ennek oka, hogy hiányos a szakma teoretikus háttere, a gyakorlati hatékonyság mérése és bemutatása. Még rosszabb, hogy szinte alig kutatta, mennyire elégedettek a kliensek a számukra nyújtott szolgáltatásokkal. Rendkívül rossz a szakma érdekérvényesítő képessége. Figyelembe véve az egészségügyi és szociális szolgáltatásoknál végbement szervezeti és vezetési változásokat, Stoesz szerint a szociális munkának más segítő foglalkozásokkal karöltve kell kialakítania egy egységesen értelmezett humán szolgáltatási formát (Stoesz, 1997).

A Szociális Munkások Amerikai Szövetsége 1997-es állásfoglalása is hasonlóan fogalmaz. Sürgeti a segítő szakmák kooperációjának, hálózatának megszervezését, amelyben a szociális munkának önálló kompetenciái lehetségesek. Ezek tudomásulvételének, felismerésének szintje azonban igen alacsony a szakmai körökben (Social Work, 1997).

Irodalom

- Almási M.** (1997): Napóra a Times Square-en. A pénz forradalma az ezredvégen. Budapest.
- Árva L.** (1998): A világgazdaság globalizálódása és Magyarország helye e folyamatban. *Valóság* 2: 21–31.
- Ágh A.** (1997): A globalizáció politikai aspektusai. In: *Globalizáció és nemzeti érdek*. MTA. Budapest, 87–101.
- Árva L.-Diczházi B.** (1998): *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon*. Kairosz, Budapest.
- Beck U.** (1997): *Globalismus und Globalisierung*. (Diskussionspapier) Hessische Gesellschaft für Demokratie und Ökologie, 6. 8.
- Berger P.** (1998): A globális kultúra négy arca. In: 2000 július-augusztus.
- Borbély J. (1996): A globalizáció és a nemzeti identitás Kelet-közép Európában. In: *Soproni Műhely* 4.
- Bourdieu P.** (1997): Der Multi Macdonald gegen zwei britische Kritiker. (Diskussionspapier) Hessische Gesellschaft für Demokratie und Ökologie, 6. 8.
- Castells M.** (1991): Die zweigeteilte Stadt. In: *Die Welt der Stadt*. Szerk.: Schabert T. München, 199–217.
- Clark J.** (1996): After Social Work? In: Parton N. (ed): *Social Theory, Social Change and Social Work*. London 36-60.
- Employment in Europe.** European Commission, 2001.
- Eurostat:** Niedriglöhne in der Europäischen Union. (Nr. 94/2000.)
- Eurostat:** Europäische Arbeitskräfteerhebung, 2006.
- Eurostat:** Die soziale Lage in der Europäischen Union, 2007.
- Feagin J.R., Smith M.P.** (1990): *The Capitalist City*. Oxford.
- Friedmann J.** (1986): The World-City Hypotheses. *Development and Change* 17.
- Flynn N.** (1997): Globalisation and convergence. Paper for the International Research Symposium on Public Sector Management, University of Aston, Birmingham.
- Förster, M. Pearson, M.** (2000): *Income Distribution in OECD Countries*. OECD, Paris.
- Gilies P.** (1997): Trauma Globalisierung. *Die Welt* 1997. szeptember 30.
- Global Economic Prospects.** World Bank, 1995.
- Greca R.** (1999): History and Presence of Welfare Regimes in Europe. Working Paper for the LOSS-Project.
- Gück M.** (1995): Die Multis und die globale Beschäftigungskrise: Internationalisierung ohne Arbeitsplätze. *Informationsbrief Weltwirtschaft und Entwicklung* 1.
- Habsbawm E.** (1996): *Das Zeitalter der Extreme*. Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts. München-Wien.
- Harris R.G.** (1993): Globalization, Trade and Income. *Canadian Journal of Economics* 1993/26. 755–776.
- Hirst, P.-Thompson, G.** (1996): *Globalization in Question*. The International Economy and the Possibilities of Governance, Cambridge.
- Honneth A.** (1994): *Desintegration*. Fischer, Frankfurt am Main.
- Horváth Gy.** (1998): Az átmenet regionális hatásai Kelet-Közép-Európában. In: *Területi Statisztika*, 1998/4. 295-319.
- Human Development Report.** UNDP, 1999.
- Jouquieres G.de.** (1997): Reform has not yet gone far enough. *Le Monde Diplomatique* 5.7.

- Korff R.** (1991): Die Weltstadt zwischen globaler Gesellschaft und Lokalitäten. In.: Zeitschrift für Soziologie, 1991/5. 357-369.
- Korten D.** (1996): A tőkés társaságok világalma. Kapu, Budapest.
- Langhammer R.J.** (1993): Sechs Thesen zu „Verschiebungen und neue Tendenzen in den weltwirtschaftlichen Beziehungen“. In: Die 3. Welt und wir. Szerk.: Massarrat M. Freiburg.
- Martin P.** (1997): The Morals of Globalization. Le Monde Diplomatique 5.7.
- Maydell B.** (1999): Privatisierung sozialer Sicherheit. In.: Arbeit und Sozialpolitik. 7-8/1999. 12-20.
- Nowotny E.** (1998): Gegen das Gespenst der Globalisierung - Weltmarkt und globaler Wettbewerb als Herausforderung für staatliche Ordnungspolitik Thesenpapier zum Workshop der Stiftung Entwicklung und Frieden.
- OECD PMS.:** Globalisation: What Challenges and Opportunities for Governments? OECD, Paris. 1996.
- OECD Employment Outlook.** OECD, Paris, 2001.
- Ohmae, K.** (1995): The End of the Nation State. Free Press. New York.
- Reed H.C.** (1983): Appraising Corporative Investment Policy: A Financial Centre Theory of Foreign Direct Investment. In: The Multinational Corporation in the 1980s. Szerk.: Kindleberger C.P., Audretsch D.B. Cambridge 219-244.
- Romaus R.,Dranaz S.,Jordan S.,Vogl A.:** Münchner Armutsbericht. München, 2005.
- Segesváry V.** (1997): Globalizáció. In: Valóság 1997/7. 1-15.
- Simai M.** (1997): A rendszerváltás, az állam és a globális változások. In: Globalizáció és nemzeti érdek. MTA, 119-151.
- Smeeding, T.** (2000): Changing Income Inequality in OECD Countries: Updated Results from the Luxembourg Income Study. The Luxembourg Income Study. Working Papers. No. 252.
- Smeeding, T.** (2002): Globalization, Inequality and the Rich Countries of the G-20: Evidence from the Luxembourg Income Study. The Luxembourg Income Study. Working Papers. No. 320.
- Social Work – Editorial:** The Summit for America’s Future: A Place for Social Work? 42,4, 1997.
- Soros Gy.** (1999): A globális kapitalizmus válsága. Scolar, Budapest.
- Sozialbericht 2006.** Provincia Autonoma di Bolzano Alto Adige.
- Staub-Bernasconi S.** (1995): Das fachliche Selbstverständnis Sozialer Arbeit. Wege aus der Bescheidenheit. In: Wendt W.R. (Hrsg): Soziale Arbeit im Wandel ihres Selbstverständnisses. Freiburg im Breisgau.
- Stoesz D.** (1997): The End of Social Work. In: Reisch M.-Gambrell E. (eds): Social Work in the 21st Century. Thousand Oaks, 368–375.
- Scherhorn G.** (1998): Arbeit für alle – aber wie? In: Globalisierung als Chance. 7.Forum der LpB.
- Schäfers B.** (1995): Gesellschaftlicher Wandel in Deutschland. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart.
- Schulten Th.** (1992): Internationalismus von unten. Marburg.
- Schmidt H.** (1998): Globalisierung. Stuttgart.
- Schwartz P.-Leyden P.** (1998): Nyakunkon az aranykor. In: 2000 1998/1. 3–14.
- Szabó K.** (1998): Kihelyezési hullám. A piac térhódítása a vállalati hierarchiák rovására. In: Közgazdasági Szemle, 1998/2. 137–54.
- U.S. Bureau of the Census** (2007): Poverty in the United States.
- Vass Cs.** (1997): A globalizációs világrendszerváltás és létmódváltás. In: Valóság 1997/9. 1–20.
- Vissi F.** (1995): Stratégiai szövetségek, globális monopóliumok. In: Közgazdasági Szemle, 1995/11. 1052–1065.
- Walter G.** (1998): Globalisierung. Begriffe, Prozesse, Konsequenzen. In: Globalisierung als Chance. 7.Forum der LpB.

- Wendt W. R.** (1995): Hat Soziale Arbeit Zukunft? In: Wendt W.R. (Hrsg): Soziale Arbeit im Wandel ihres Selbstverständnisses. Freiburg im Breisgau 1–5.
- World Investment Report 1996. World Bank, 1996.
- World Investment Report 1997. World Bank, 1997.
- World Investment Report 1995. UNCTAD, 1995.
- World Investment Report 2002. UNCTAD, 2002.
- World Investment Report 2007. UNCTAD, 2007.